

УДК 821.161.2:33(477.83)

Г 19

Володимир ГАЛИК

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ
САМБІРСЬКО-ТУРКІВСЬКОГО ПІДГІР'Я ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ ст. В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА**

У статті на основі окремих сюжетів із наукової спадщини Івана Франка висвітлюється соціально-економічне становище населення Самбірсько-Турківського Підгір'я. З'ясовується багатогранність Франкових поглядів на соціально-економічне становище жителів краю, на основі чого доведено, що у Франка не було єдиного підходу до вивчення даного питання.

Ключові слова: *соціально-економічне становище, Самбірсько-Турківське Підгір'я, науково-публіцистичні праці, спеціальні дослідження, Іван Франко.*

Чимало уваги у своїх науково-публіцистичних працях Іван Франко приділяв вивченню соціально-економічного становища населення свого краю. Він залишив після себе велику кількість спеціальних досліджень із означеної проблеми, які у значній своїй частині не втратили власної наукової цінності і сьогодні. Тому вивчення та аналіз спадщини визначного українського вченого щодо соціально-економічного становища населення Самбірсько-Турківського Підгір'я має важливе значення. Тепер практично не вивчено розробку І.Франком проблем регіональної історії, і тому пропонуємо простежити вивчення питання в історіографічному річищі, взявши за основу аспект окремих праць, які так чи інакше демонструють окремі штрихи соціально-економічного становища населення Самбірщини, Старосамбірщини і Турківщини, що було предметом прискіпливої уваги та зацікавлення письменника.

© Галик Володимир, 2010

Деякі аспекти досліджуваної проблеми представлені у науково-популярних нарисах дослідника Бойківщини Г.Дем'яна [1], де простежено дослідницьку діяльність Івана Франка на теренах Самбірщини, Старосамбірщини і Турківщини, охарактеризовано його зацікавлення вивченням статистичних даних у регіоні.

У дослідженні Я.Грицака [2] подано певні штрихи дослідницької спадщини Івана Франка на теренах згаданого регіону. При аналізі політичного портрета Івана Франка дослідник немало уваги приділяє його пошуковій діяльності на теренах Самбірщини та Старосамбірщини, де окремими сюжетами представлена і Турківщина, простежує передумови, які зумовили еволюцію ідейних поглядів Івана Франка [2, 2]. У фундаментальній праці “Пророк у своїй вітчизні” Я.Грицак розглядає Франкове життя на тлі малих спільнот: його сім'ї, рідного села, товаришів у навчанні, редакцій газет і журналів, у яких він працював і ділився своїми спостереженнями щодо соціально-економічного становища населення Самбірсько-Турківського Підгір'я [3].

Варто згадати також багатотомні праці Р.Горака, Я.Гнатива, присвячені різним періодам життя і творчості Івана Франка, в яких автори розкривають різні аспекти досліджуваної нами теми, зокрема його діяльність, контакти із провідними діячами на теренах Самбірсько-Турківського Підгір'я [4 – 12]. Значна увага у працях відведена виборчим перегонам до віденського парламенту і галицького сейму, в яких брав участь Іван Франко, та проводячи політичну пропаганду на теренах Самбірсько-Турківського Підгір'я, під час якої і знайомився з соціально-економічним становищем його мешканців.

На сторінках “Дрогобицького краєзнавчого збірника” чимало статей та розвідок присвячені саме історико-краєзнавчим дослідженням Івана Франка. Тут варто виділити праці М.Кріля [13], І.Смутка [14], Б.Янишина [15] та ін. У студіях автори торкаються окремих історико-краєзнавчих аспектів Франкових досліджень Самбірсько-Турківського Підгір'я, простежують його участь у виборчих процесах до Австрійського парламенту, розкривають погляди вченого на соціальне та матеріальне становище населення й діяльність окремих інституцій у регіоні.

Зазначимо також, що в період 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. з'являється багато науково-публіцистичних та газетних статей, у яких розкриваються деякі аспекти досліджуваної проблеми. Зокрема, у праці С.Безродного розглянуто діяльність І. Франка під час кандидатства в депутати на Самбірщині, Старосамбірщині та Турківщині [16].

Сьогодні українська франкознавча наука має значні здобутки у дослідженні Франкових поглядів на соціально-економічне становище населення Самбірсько-Турківського Підгір'я, проте недостатньо проаналізовано їх із джерельно-критичного погляду. Оцінюючи цей доробок, зауважимо, що багато аспектів досліджуваної проблеми залишилися поза увагою науковів.

Отже, метою дослідження є розгляд праць І.Франка, присвячених аналізу соціально-економічному становища населення Самбірсько-Турківського Підгір'я, його внеску у вивчення історії цього регіону в суспільно-політичному аспекті. Для досягнення мети були конкретизовані такі основні завдання: визначити рівень наукової розробки теми в історіографії кінця ХХ – початку ХХІ ст.; проаналізувати погляди вченого на соціально-економічне становище населення Самбірщини, Старосамбірщини й Турківщини.

Самбірсько-Турківське Підгір'я посідає значне місце у науковій діяльності Івана Франка. З 80-х рр. ХІХ ст. І.Франко часто відвідував міста і села цього регіону. Його шлях через Самбірщину не раз пролягав через села Бісковичі, Ваневичі, Воютичі, Дубляни, Калинів, Конюшки-Семенівські, Ралівку, Хлопчиці та інші [1, 12].

Важливим аспектом досліджень І.Франка є соціально-економічне становище краю. Так, аналізуючи фінансове становище робітників Східної Галичини, в тому числі і Самбірщини, на основі “Звіту торгівельно-ремісничої палати у Львові про торгівлю і промисловість, а також транспортні засоби в окрузі, підпорядкованій палаті, за 1866 – 1870 рр. високому цісарсько-королівському міністерству торгівлі” та “Огляду існуючих зарплатних відносин в окремих галузях промисловості в окрузі львівської торговельно-ремісничої палати в 1870 р.” він констатує, що воно є вкрай незадовільним [17, 44 – 45]. Зміст

цих документів свідчить, що Самбірщина од 1866 р. до 1870 р. включає в себе 5 повітів [17, 45]. Уся зарплата трудівників подається у загальній формі для того, щоб приховати надто низькі цифри. На основі заробітної платні робітників можна згрупувати у три гурти. Перший гурт, це ті, що заробляють протягом дня щонайменше 2 золотих ринських*, а протягом цілого тижня 12 і більше; другий гурт – від 2 до 1 ринських щоденно та від 12 до 6 ринських на протязі тижня; третій гурт – від 1 ринського щоденно та 6 ринських протягом тижня [17, 46].

Отже, очевидно, що лише незначна кількість працівників отримує за день заробітну плату в розмірі 60 крейцерів*, а решта, восьма частина робітників, отримує близько четверті усієї платні, тоді коли більша половина взагалі заробляє мізер, якого ніяким чином не вистачає для прожиття [17, 47].

На основі матеріалів торгово-промислової палати заробітна плата робітників Самбірщини за 1867 – 1870 рр. виглядає так: у 1867 р. плата робітника з врахуванням харчування становила 18,8 крейцера щоденно, без харчування – 31,4 крейцера щоденно; у 1868 р. плата робітника з урахуванням харчування становила 15,6 крейцера щоденно, без харчування – 30,0 крейцера щоденно; у 1869 р. плата робітника з урахуванням харчування становила 18,2 крейцера щоденно, без харчування – 35,8 крейцера щоденно; у 1870 р. плата робітника з урахуванням харчування становила 27,2 крейцера щоденно, без харчування – 44,6 крейцера щоденно [17, 49].

***Ринський** (ренський, золотий ринський) – назва австрійського (австро-угорського) гюльдена (флорена) у Галичині в період її перебування у складі Австрійської імперії (з 1867 р. – Австро-Угорської імперії). В обігу перебували монети номіналом 1 і 2 ринських. Під час грошової реформи 1892 р. ринські було вилучено з обігу і замінено на нову грошову одиницю – корону, у співвідношенні 1 ринський на 2 корони.

***Крейцер** – австрійська розмінна грошова одиниця, що була в обігу на грошовому ринку західноукраїнських земель у другій половині XVII – XIX ст. Була запроваджена у Галичині після 1772 р., а на Буковині після 1774 р. До 1857 р. 1 крейцер дорівнював 1/60 гюльдена (флорина), а в 1857 – 1892 рр. складав монети з номіналом 5/10, 1, 4, 5, 10, 20 крейцерів. Під час грошової реформи 1892 р. крейцер було вилучено з обігу і заміщено на нову розмінну одиницю геллер, що дорівнював 1/2 крейцера.

У 1873 – 1883 рр. на Самбірщині внаслідок ліcitaції* селянських і маломіщанських господарств масово зруйновано дрібні посілости. Самбірський судовий повіт викриває 459 ліcitaцій. Це був найбільший показник у Східній Галичині впродовж одинадцяти років [18, 352 – 353]. Здебільшого населення закладало свої земельні володіння державній скарбниці та її фондам (сирітський фонд, фонд убогих тощо), ощадним каса́м та кредитним товариствам, банкам і приватним особам (щодо приватних кредиторів, то в основному це були багатші особи та євреї) [18, 357], до яких ставилися з довірою [18, 355]. Проте найбільша кількість доходу зі своерідних аукціонів належала банкам, які займалися скуповуванням переважно володінь дрібних землевласників [18, 356]. Отже, дрібні землевласники Самбірщини, переживаючи скруту, змушені були звертатися за позиками та кредитами, але врешті-решт такі дії призводили до втрати володінь та подальшого зубожіння.

Досить авторитетне місце в історії Самбора та його регіону посідає факт заснування громадських шпихлірів* у Галичині, який датується 1 червням 1784 р. Надвірний едикт цісаря Йосифа II визнає “зведення громадських шпихлірів дуже пожаданим” і підкреслює, що їх створення не має бути примусовим. Для початку впровадження таких реформ було вибрано громади Самбора та Дрогобича, де були вже деякі фонди, призначені цій меті. Надвірним універсалом від 30 травня 1788 р. встановлено “постягати залягаючі суми кар преграваційних” і використати їх на закупівлю збіжжя, “бо се буде найліпший спосіб усе піддержати підданих” [19, 256]. Джерела фонду громадських шпихлірів, згідно з декретом 7 жовтня 1790 р., були тимчасовими, охоплюючи 1) “кари та винагороди преграваційні”; 2) проценти від них; 3) частину податків, які піддані сплачували “домініям”; 4) однорічний запас збіжжя в камеральних приміщеннях; 5) подвійний податок, який раніше стягувався для утворення фонду для розширення

***Ліcitaція** – земельний аукціон або спосіб продажу землі, за яким покупцем стає особа, котра запропонувала найвищу ціну.

***Шпихлір** – житниця або комора для зберігання збіжжя.

шкільництва; б) повний “дволітній добуток домініальних ліверунків” (поставок для війська) за 1789 та 1790 рр. [19, 257]. Щодо першого джерела фонду громадських шпихлірів, то І. Франко зазначає, що ці “кари”, які були встановлені панами, переважно не сплачувалися готівкою, але фіксувалися тоді, коли становили більшу суму, по “правосильності засуду на гіпотіку” панських угідь, із яких ще наростали проценти. Наприкінці 1818 р. сума таких штрафів, включаючи проценти, становила 282 061 ринський. Якщо ці дані детальніше розглянути по околицях з 1791 р., то видно, що найбільше пені припало власне на східногалицькі округи: Жовківський (23 769), Самбірський (24 736), Стрийський (11 438), Бережанський (10 585), Станіславський (11 746), Заліщиський (14 752), Тернопільський (11 776) і Золочівський (9 558) [20, 639 – 640]. Проте організація шпихлірів затяглася на довгі роки. І вже 24 жовтня 1819 р. розпочато фактичну систематичну організацію громадських шпихлірів, а також окрему, спрощену адміністрацію шпихлірових фондів при львівській губернії [19, 257].

Поряд із Самбірщиною в історико-краєзнавчих розвідках та дослідженнях І.Франка важливе місце займає Старосамбірщина. Міста Старий Самбір, Добромиль, Хирів, села Мшанець, Тур’є, Велика і Мала Волосянки та ін., відіграли неабияку роль у житті та творчості письменника. Відвідуючи ці місцевості (то пішки, то на селянських возах чи санках), І.Франко дізнавався про реальності визискуваного національно і політично бойківського селянства, старався підтримувати в нього почуття власної гідності, залучати до визвольного руху.

Уперше І.Франко відвідав цей край улітку 1874 р. Повернувшись із Лолина до Дрогобича, він незабаром вирушив у Західну Бойківщину, з Борислава пройшов через села Опаку і Смільну, звідти помандрував через Тур’є до Волосянки (тепер Велика і Мала Волосянки Старосамбірського району), де кілька разів навідувався до свого родича по матері Івана Гвоздецького [1, 34].

На Старосамбірщині особливу увагу І.Франко приділяв містам Старому Самбору, Добромилю та навколишнім селам – з метою вивчення соціально-економічного і політичного становища. Так, студіюючи матеріали відділу повітової ради в Добромилі, у газеті “Kurjer Lwowski” він зазначав, що

циркуляром від 4 січня 1890 р. філія закликає двірські території та начальників громад упродовж трьох днів упорядкувати вичерпні преїскуранти про кількість живого реманенту, а також дані про ресурси збіжжя та прикинути, чи вистачить його упродовж зими аж до весняних посівних. Переглядаючи ці списки, І.Франко зауважив, що в середньому втрачено 80% коней, натомість рогатої худоби набагато менше, ніж було пораховано, до того і є тільки 48%, дефіцит кормів перевищував усі попередні згоди. З усіх господарств лише 5% має менш-більш стільки, скільки потребує на власне прожиття. Такий підсумок даних, який був складений для кількох найближчих до Доброміля громад, справляв приголомшливе враження [21, 144].

У таких умовах населення було змушене шукати засобів порятунку в тамтешнього “Авансового товариства”, яке було засноване за принципом кредитного кооперативу для дрібних земельних власників (започатковане на основі т. зв. народних банків, які організував Ф.Шульце-Деліч у Німеччині у 50-х рр. ХІХ ст. “для захисту” дрібних виробників від експлуатації лихварів) [22, 714]. У зв’язку з цим “Авансове товариство” видало постанову, де “зваживши, що загальний рахунок 1 166 членів нашого товариства маємо, 890 рільників меншої посілості, які без винятку, попри свої давніші борги товариству, настирливо домагаються нових позичок для купівлі необхідних кормів, аби дозимувала решта тягла, зваживши, далі, що, крім тих, що уже належать до товариства, багато інших рільників масово зголошуються, щоб їм також було надано дрібний кредит, – зваживши нарешті, що надання допомоги рільникам, які внаслідок своєї безпорадності неминуче втратили б і решту майна, належить до першорядних завдань нашого товариства, – зваживши на все це й з’ясувавши думку чільної ради, дирекція Авансового товариства в Бірчі винесла таку ухвалу” [21, 144 – 145], згідно з пунктами якої, вносилися певні умови та застереження щодо надання таких кредитів [21, 145].

Проте надання допомоги мало значні труднощі, оскільки було дуже малоймовірним, що в Добромільському повіті є надлишок кормів чи зерна. Саме перевезення з віддалених околиць при нестачі тяглової сили й великої відстані до

залізничної станції (близько 4-ох миль*) коштуватиме стільки, як самі поживи. Таким чином, мабуть, єдиним виходом з такої прикрої ситуації, було об'єднання людей з-поміж населення регіону, які б виявили бажання прийти на допомогу населенню, яке їй потребує і рано чи пізно зможе оцінити й належно відзначити надані їм послуги [21, 145 – 146]. Дослідник також зазначає, що у 1890 р. на “добромильському торгу ціна селянських коней підскочила на 80%, а великої рогатої худоби – на 20%, і це тоді, коли покупців із дальших сторін краю, ані з-за кордону не було зовсім, та не прибуло так само й кормів, що можна бачити з цілком порожніх засіків” [21, 146].

1890 рік був несприятливим не лише для Доброміля, а й для усієї Старосамбірщини, навіть для Східної Галичини. У цей час регіону загрожувала небезпека голоду. Досліджуючи нотатки засідань і діяльності центрального рятівного комітету у Львові, І.Франко звернув увагу на організацію і результати функціонування згаданого комітету. З них випливає, що розміри лиха були вкрай катастрофічними [23, 189]. Так, у Староміському повіті (тепер Старосамбірський район) у 7-ми громадах нараховано 2 135 осіб, які страждали від голоду, і близько 5 000 тих, кому голод загрожує навесні. У деяких селах, таких як Стрілки, Терло, і містечках, як Хирів, голодує третина населення, а навесні буде голодувати уже дві третини. Проте у цій місцевості знайшовся “патріот”, а саме священник латинського обряду з села Біличі (маєток графа Водзицького), який у своєму листі до рятівного комітету написав, що в цьому регіоні з провізією все гаразд і немає загрози голоду [23, 194].

Подібні ж закиди подала “Gazeta Łwowska”, стверджуючи, що у Старосамбірському регіоні голоду нема й не буде, водночас наводить “певні докази”, у яких стверджує, що “громада Терло належить до найзаможніших у повіті і має запаси ще на три місяці (чи громада як така, чи тільки окремі її члени?); громаді Терло пропонувано допомогу й безпроцентну позичку (навіщо ж, коли це така заможна громада?); громада Терло відмовилася й від однієї, і від другої; громада Хирів справді належить до

***Миля** (від латинського *milia passuum*, тисяча подвійних кроків) – британська та американська міра довжини. 1 миля = 1609,344 метрам.

убогіших громад (тож, значить, таких є більше, а є, мабуть, і найубогіші), але мешканці її не перебувають зараз у гіршому становищі, ніж у попередні роки (певне, так само, як у Борині, де злидні одвічні), і громада Угрів також не хотіла прийняти ані позики, ані допомоги. Ясно, рішуче й переконливо” [24, 207 – 208].

Однотипними були сигнали про голод і злидні з Хижини, Дубецької з околицями, Боршевичів, Нижанковичів, Аксманичів (ці місцевості в часи І.Франка входили до Перемиського повіту, тепер Старосамбірський район). Безхліб’я панувало у 35 громадах, у яких 3 471 особи уже голодували, а під загрозою голоднечі було ще 4 194 особи. Проте, як і з зазначених місцевостей, так і тут з села Корманичів пишуть: “Голоду нема, злидні як щороку” [23, 193].

Про розміри загрози голодування на Старосамбірщині, які І.Франко оповістив у газеті “Kurjer Lwowski”, “Gazeta Lwowska” зробила такі спростування: “Як може панувати голод у Дубецьку й Нижанковичах, коли в тих містечках “населення, крім рільництва, займається ще й торгівлею або ремеслом”. На таке здивування кореспондентів І.Франко відповідав народним прислів’ям: “Казав циган: мій батько між двома хлібами помер: старого не було, а нового не дочекався”, зауваживши, що саме в такому становищі перебуває населення наших містечок, причому не тільки Дубецька і Нижанковичів [23, 203]. Також газета стверджувала, що “в Аксманичах і Боршевицях голоду бути не може, бо громади “не просили безпроцентної позичики” [23, 204].

Відомим є факт, що у 1890 р. Турківщина, як і інші регіони Східної Галичини, переживала кризу – небезпеку поширення голоду. В одному зі своїх досліджень [23, 204] І.Франко зауважив, що у Турківському повіті в 14 населених пунктах 4 041 особа страждає від нестачі хліба і ще близько 6 500 особам така участь загрожує найближчим часом. Найгіршим становище є в містечках. Так, із Турки надходять повідомлення, що там безхліб’я загрожує майже всім мешканцям, з Борині доходять звістки, що тут “голод панує завше, а найбільший – зараз”. У Боберці “Голод панує вже нині, а навесні не буде чого їсти всьому селу, за винятком 24 господарів”. У селі Яблуневі, що так само, як Бориня, належить

до маєтку барона Лібіга, “голод пустив коріння, великий неврожай, 150 осіб уже вдаються до ласки інших, тобто жебрають” [23, 189 – 195].

На ці сигнали І.Франко оповістив у газеті “Kurjer Lwowski” про масштаби небезпеки голодування на Турківщині, “Gazeta Lwowska” навела спростування: у цьому повіті “...картопля вродила так добре, що її вистачить до нового врожаю. Проте в деяких місцевостях бракує кормів”. Ознайомившись із такими “переконливими” фактами, які подала “Gazeta Lwowska”, І.Франко робить висновок: “...полемізувати з таким цифровим і детальним спростуванням ми не маємо ніякої можливості; проти голосливого й безіменного заперечення пошлемося тільки на цифри наших повідомлень, які походять з джерел, на які де-не-де спираються й самі спростовники. А саме – від парафіяльної адміністрації” [24, 204].

Аналізуючи соціальне становище регіону, дослідник зауважив, що у 1890 р. в Турківському повіті смертність трохи перебільшує народжуваність, що є наслідком “інфлюенції” (грипу – *В. Г.*) [25, 312]. Густота населення в Турці складає близько 43 особи на кілометр квадратний [25, 313]. Розглядаючи регіони Східної Галичини щодо віросповідання, І.Франко зазначає, що у Турківському повіті менше 10% населення належить до римо-католицької церкви і 86,08% мешканців – до греко-католицького віросповідання [25, 315]. Також, на думку вченого, дуже прикрим є й той факт, що окреслений район характеризується масовою неписьменністю (більше 60%) [25, 317].

У науково-публіцистичних працях І.Франка чільне місце посідає характеристика повсякденного життя населення Турківщини. Під час етнографічної експедиції на теренах Бойківщини у 1904 р. І.Франко разом з іншими чільними вченими Наукового товариства ім. Т. Шевченка зробили другу велику зупинку у селі Дидьова. Проте їм зашкодила погана погода, яка завадила зібрати колекцію народних експонатів з елементів культурного та побутового життя місцевого населення і провести такі ж докладні дослідження, як у Мшанці. Пізніше учасники експедиції з Диньової попрямували через Локоть, Тернаву, Турочки до містечка Бориня, де їх гостинно прийняв місцевий парох Г.Мороз. Тут вони пробули 4 дні, впродовж яких

було зроблено певні вимірювання, фотографії і дещо придбано. Після чого мандрівники через Верхнє Висоцьке направилися до Сморжа на терени Сколівщини [26, 18].

Під час етнографічних досліджень Турківщини І. Франко виокремив деякі особливості життя людей, притаманні тільки цій місцевості. Своєрідним було й те, що майже в усіх будинках печі збудовані без димарів, що дуже шкодило здоров'ю мешканців. Це явище було настільки розповсюдженим, що турківський окружний староста видав особливу директиву, у якій беззаперечно зобов'язав звести у старих хатах димарі і вивести їх на дахи. Оскільки жандармерія ретельно стежила за реалізацією розпорядження, то незабаром у садибах Турківського повіту почали використовувати димоходи, виготовлені з дерева та глини, що було до вподоби війтові. Проте жоден димар не мав сполучення з піччю і не міг пропускати диму, а хати, як раніше, залишалися димними. Кілька років по тому, коли у Турці з'явився новий, не такий суворий війт, він призабув розпорядження свого попередника, і всі "бойки з певним злидарством скинули обридливі опудала із своїх дахів" [26, 11]. У селах Дидьова і Мшанець практично була відсутня кераміка. Це пояснюється тим, що гончарне ремесло у бойків не було поширеним і розвинутим. Зазвичай посуд (глиняні горщики), який виробляли мешканці долин, бойки купляли у містечках [26, 11].

Ще однією самобутньою рисою цього регіону було тваринництво. Літні та осінні ярмарки в гірських містечках Сморже, Бориня і Лютовиська відомі не лише в Галичині, а й в Угорщині. Вони асигнуються кількістю і красою волів, яких бойки приводять на продаж. Щодо відгодівлі овець, то мешканці Турківщини також не досягли нічого особливого, і ця галузь у них на межі зникнення [27, 11].

Отже, Самбірсько-Турківське Підгір'я посідає значне місце в науковій спадщині Івана Франка. Тут І.Франко вивчав та аналізував особливості соціально-економічного становища краю на основі статистичних документів. Подані нами сюжети Франкових досліджень досить повно характеризують соціально-економічний стан населення Самбірщини, Старосамбірщини і Турківщини. Численні спостереження та матеріали, які віднайшов

І.Франко в окресленому регіоні, прислужилися йому для написання чималої кількості науково-публіцистичних та художньо-літературних творів, які потрібно ще віднаходити, і досконало вивчати та аналізувати із джерельно-критичного погляду.

Джерела та література

1. Дем'ян Г. Таланти Бойківщини / Григорій Дем'ян. – Львів : Каменяр, 1991. – 325 с.
2. Грицак Я. “...Дух, що тіло рве до бою...”: Спроба політичного портрета Івана Франка / Ярослав Грицак. – Львів : Каменяр, 1990. – 177 с.
3. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886) / Ярослав Грицак. – К.: Критика, 2006. – 631 с.
4. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. перша. Рід Якова / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавництво отців Василіян “Місіонер”, 2000. – 232 с.
5. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. друга. Цілком нормальна школа / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавництво отців Василіян “Місіонер”, 2001. – 204 с.
6. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. третя. Гімназія / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавництво отців Василіян “Місіонер”, 2002. – 360 с.
7. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. четверта. Університет / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 472 с.
8. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. п'ята. Не пора! / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 426 с.
9. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. шоста. В поті чола / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 532 с.
10. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. сьома. Протистояння / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 584 с.
11. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. восьма. Роки страждань / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 346 с.

12. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. дев'ята. Катастрофа / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 480 с.

13. Кріль М. Іван Франко в австрійському виборчому процесі 1890-х років / Михайло Кріль // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 115 – 125.

14. Смуток І. Франки в Озимині XVIII ст. / Ігор Смуток // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 11 – 15.

15. Янишин Б. Іван Франко та галицькі народовці у 1880-их рр. XIX ст. / Богдан Янишин // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 106 – 114.

16. Безродний С. Іван Франко як кандидат у депутати / С.Безродний // Віче. – 1997. – № 8. – С. 32 – 37.

17. Франко І. Промислові робітники в Східній Галичині і їх плата р. 1870 / Іван Франко // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 44. – Кн. І. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 44 – 51.

18. Франко І. Ліцитації господарств селянських і маломіщанських в рр. 1873 – 1883 / Іван Франко // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 44. – Кн. І. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 352 – 358.

19. Франко І. XXXIV. Старі акти нової нужди / Іван Франко // Франко І. В наймах у сусідів. Збірник праць, писаних польською та німецькою мовами в перекладі з поясненнями та додатками автора. – Т. І. – Львів: Загальна друкарня у Львові, 1914. – С. 256 – 259.

20. Франко І. Громадські шпихліри і шпихліровий фонд у Галичині 1784-1840 рр. III. Галицький становий виділ і його соціальна політика / Іван Франко // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 44. – Кн. II. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 632 – 640.

21. Франко І. Малюнок з одного повіту / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 44. – Кн. II. – С. 144 – 146.

22. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. Коментарі. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 44. – Кн. II. – С. 714.

23. Франко І. Розміри лиха / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 44. – Кн. II. – С. 189 – 204.

24. Франко І. Град спростувань / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 44. – Кн. II. – С. 196 – 209.

25. Франко І. Скільки нас є ? / Іван Франко // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 44. – Кн. II. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 312 – 317.

26. Franko I. Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland, Zeitschrift für osterreichische Volkskunde / Ivan Franko. – Lemberg, 1905. – Heft I – II. – 36 S, 3 Tbl.

27. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 36. – С. 68 – 100.

Галык Владимир. Социально-экономическое положение населения Самборско-Турковского Подгорья второй половины XIX в. в оценке Ивана Франко. В статье на основе отдельных сюжетов научного наследия Ивана Франко освещается социально-экономическое положение населения Самборско-Турковского Подгорья. Сделана попытка выяснить многогранность взглядов И. Франко на социально-экономическое положение жителей края, на основе чего установлено, что у него не было единого подхода к изучению данного вопроса.

Ключевые слова: социально-экономическое положение, Самборско-Турковское Подгорье, научно-публицистические труды, специальные исследования, Иван Франко.

Halyk Volodymyr. Socio-economic state of Pidhirya population in Sambir-Turka districts in the second half of the 19th century in Ivan Franko's assessment. In the article on the basis of individual plots of Ivan Franko's scientific legacy of socio-economic state of Pidhirya population in Sambir-Turka districts has been highlighted. The author has made the attempt to find out I. Franko's views diversity on socio-economic situation of the inhabitants of the region and prove that the researcher was not in a holistic approach to studying this issue.

Key words: socio-economic situation, Pidhirya of Sambir-Turka districts, scientific-publicistic works, special studies, Ivan Franko.